

אדם המזיק באונס

א. תלמוד בבלי בבא קמא ד.

ומאי לא הרי? ה"ק: לא ראי השור שמשלם את הכופר כראי האדם שאין משלם את הכופר, ולא ראי האדם שחייב בארבעה דברים כראי השור שאין בו ארבעה דברים. הצד השווה שבהן - שדרכן להזיק. וכי שור דרכו להזיק? במועד. ומועד דרכו להזיק? כיון דאייעד אורחיה הוא. אדם דרכו להזיק? בישן. ישן דרכו להזיק? כיון דכייף ופשיט אורחיה הוא. ושמירתן עליך. אדם - שמירת גופו עליו הוא!

ב. תלמוד בבלי בבא קמא כו.

מתני'. אדם מועד לעולם, בין שוגג בין מזיד, בין ער בין ישן. סימא את עין חברו, ושיבר את הכלים - משלם נזק שלם. גמ' וכו' מנא הני מילי? אמר חזקיה, וכן תנא דבי חזקיה, אמר קרא: פצע תחת פצע, לחייבו על השוגג כמזיד, ועל האונס כרצון.

ג. תלמוד ירושלמי בבא קמא ב, ח

מתני' אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד בין ער בין ישן סימא את עין חברו ושיבר את הכלים משלם נזק שלם: גמ' א"ר יצחק מתניתא בשהיו שניהם ישינין אבל אם היה אחד מהן ישן ובא חברו לישן אצלו זה שבא לישן אצלו הוא המועד:

ד. תלמוד בבלי בבא קמא כז. - כז:

מתני'. המניח את הכד ברה"ר, ובא אחר ונתקל בה ושברה - פטור, ואם הוזק בה - בעל החבית חייב בנזקו. גמ' וכו' ובא אחר ונתקל בה ושברה - פטור. אמאי פטור? איבעי ליה לעיוני ומיזלו! אמרי דבי רב משמיה דרב: בממלא רה"ר כולה חביות; שמואל אמר: באפילה שנו; רבי יוחנן אמר: בקרן זוית. וכו' אמר ליה ר' אבא לרב אשי, הכי אמרי במערבא משמיה דר' עולא: לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים.

ה. תוספות שם

ושמואל אמר באפילה שנו - והא דפליגי לקמן (דף כט.). אי נתקל פושע הוא או לא כגון שנתקל מעצמו ולא נתקל בשום דבר אבל הכא שנתקל מחמת מכשול ולא איבעי ליה לעיוני אונס הוא ואף על גב דלעיל (דף כו:) מרבינן אונס כרצון באדם המזיק מפצע תחת פצע אונס גמור לא רבי רחמנא דהא בירושלמי פוטר אותו שישן ראשון אם הזיק לשני הבא אצלו לישן וכן בהגוזל בתרא (לקמן דף קיב.) גבי הניח להם אביהם פרה שאולה כסבורים של אביהם היא וטבחוה ואכלוה משלמין דמי בשר בזול שכך נהנו אבל מה שהזיקו לא דאנוסין הן ובמתניתין נמי תנן היה בעל חבית ראשון ובעל קורה אחרון דאם עמד בעל חבית ונשברה חבית בקורה פטור ונראה לדקדק דאדם המזיק דמפטר באונס שהוא כעין גניבה מדתניא בשלהי האומנים (ב"מ דף פב: ושם ד"ה וסבר) המעביר חבית ממקום למקום ושברה רבי יהודה אומר שומר חנם ישבע נושא שכר ישלם והשתא מדמחייב נושא שכר ופוטר שומר חנם ולא מחייב מטעם אדם המזיק ש"מ דבאונס דכעין גניבה אדם המזיק פטור ומדמה ר' יהודה נתקל לגניבה אבל באונס שהוא כעין אבידה שהיא קרובה לפשיעה יותר כדאמרינן בהשואל (ב"מ דף צד:) דגניבה קרובה לאונס ואבידה קרובה לפשיעה נראה דאדם המזיק חייב דא"א לומר שלא יתחייב אלא בפשיעה וכן משמע לעיל דמחייב בנפל מן הגג ברוח שאינו מצויה וכו'

ו. תוספות בבא קמא ד.

כיון דכייף ופשיט אורחיה הוא - בירושלמי יש דיין לא מחייב אלא כשהשכיב עצמו אצל הכלים אבל אם ישן והביאו כלים אצלו ושברן פטור **דהם גרמו לו** וכן אם היה ישן והלך חברו לישן אצלו והזיקו זה את זה הראשון פטור והאחרון חייב.

ז. חדושי הרמב"ן בבא מציעא פב:

ומצאתי בתוס' בב"ק (כ"ז ב') שמפרשים אותה משום אדם המזיק, וא"כ למה פטרוהו לדברי האומר אונס הוא והלא אדם מועד לעולם בין באונס בין ברצון, והם השיבו שאינו חייב באונסין גדולים וסמכו אותה מן הירור' שאמרו בישן ובא חברו וישן אצלו הוא המועד, ואי אפשר להעמידה **דהתם משום דשני פשע בעצמו**, וכן מה שאמרו באם היה בעל קורה ראשון ובעל חבית אחרון וכולה מתני', וכן מה שאמרו לפי שאין דרכן של בני אדם להתבונן בדרכים, כלם כשהם אדם המזיק משום פשיעה דניזק פטור בהם וכו' ועוד הביאו טבח אומן שקלקל דפטור בחנם ואמאי אדם מזיק הוא, וכי נמי סבירא לן אונס הוא ליחייב, וזה ודאי קשה עליהם דכיון דמחייב בשכר אלמא כעין גנבה ואבדה הוא ולא אונס גדול ולא אונס קטן הוא ופטרוהו בחנם, **אלא שאין באומן הטועה במלאכתו משום מזיק**, וסוף דבר כיון שהזכירו חכמים באונס נזקין אבן מונחת בחיקו ולא הכיר בה מעולם (ב"ק כ"ו ב'), ונפל מן הגג ברוח שאינה מצויה (שם כ"ז א') הרי הזכירו סוף האונסין כלם, דרוח שאינה מצויה אפילו כאותה של אליהו במשמע, דרוח מצויה הזכירו לענין ש"ח אבל רוח שאינה מצויה לא הזכרה בתלמוד אלא לענין אונס דהוא מן האונסין הגדולים שבעולם, ואין כאן מקום להאריך בזה יותר מדאי.

ח. רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ו הלכה א

המזיק ממון חברו חייב לשלם נזק שלם, בין שהיה שוגג בין שהיה אונס הרי הוא כמזיד, כיצד, נפל מן הגג ושבר את הכלים או שנתקל כשהוא מהלך ונפל על הכלי ושברו חייב נזק שלם, שנ' ומכה בהמה ישלמנה ולא חלק הכתוב בין שוגג למזיד.

ט. מגיד משנה שם

המזיק ממון חברו וכו'. משנה בפרק כיצד הרגל (דף כ"ו) וכבר כתבתיו פ' ראשון דאונס גמור שכתבו ז"ל שהוא פטור והרב לא חילק:

י. כסף משנה שם

המזיק ממון חברו חייב וכו'. כתב ה"ה והרב לא חילק ויש לתמוה על ה"ה שהרי מדין היה עולה בסולם ונשמטה שליבה מתחתיו שכתב רבינו בסמוך משמע בהדיא שהוא פטור באונסים גמורים וכ"כ שם ה"ה עצמו לדעת רבינו:

יא. רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק ו הלכה ד

היה עולה בסולם ונשמטה שליבה מתחתיו ונפלה והזיקה, אם לא היתה מהודקת וחזקה חייב ואם היתה חזקה ומהודקת ונשמטה או שהתליעה הרי זה פטור שזו מכה בידי שמים היא, וכן כל כיוצא בזה, וכל אלו הדברים ברשות הניזק אבל ברשות המזיק פטור עד שיתכוין להזיק כמו שביארנו.

יב. תלמוד בבלי בבא קמא כז.

ואמר רבה: נפל מראש הגג ברוח שאינה מצויה והזיק ובייש - חייב על הנזק ופטור בד' דברים, ברוח מצויה והזיק ובייש - חייב בד' דברים ופטור על הבשת, ואם נתהפך - חייב אף על הבשת.

יג. רא"ש חולין פרק ב סימן ח

מתני' נפלה הסכין ושחטה ואף על פי ששחטה כדרכה פסולה שנאמר וזבחת ואכלת מה שאתה זובח אתה אוכל: גמ' טעמא דנפלה הא הפילה הוא כשירה ואף על גב דלא מכוין לשום חתיכה אלא שנתכוין להפילה קרינן ביה וזבחת ואכלת כיון שנתכוין להפילה וע"י אותה נפילה שחטה. אבל אם נפלה סכין מידו בלא כוונה הוא כמו שאם היתה מונחת על הקורה והפילתה הרוח דלא קרינן ביה וזבחת ואכלת כיון שלא נתכוין לשום דבר.

יד. שולחן ערוך חושן משפט תכא, ד

בד"א שישן חייב, בשישנו שניהם כאחד ונתהפך אחד מהם על חבירו והזיקו או קרע בגדיו. אבל אם היה אחד ישן, ובא חבירו ושכב בצדו, זה שבא באחרונה חייב אם הזיק לראשון. ואם הראשון הזיקו, פטור. (והוא הדין ככל אונס גדול כזה, פטור המזיק) (ר"י נל"א ח"ב). וכן אם הניח כליו בצד הישן, ונתהפך עליהם ושברם, פטור, שזה שהניחם בצדו פושע הוא במה שהניחם בצדו.

טו. רמב"ם הלכות חובל ומזיק פרק א הלכה יא

אדם מועד לעולם בין שוגג בין מזיד בין ער בין ישן בין שכור אם חבל בחבירו או הזיק ממון חבירו משלם מן היפה שבנכסיו. במה דברים אמורים שהישן חייב לשלם בשנים שישנו כאחד ונתהפך אחד מהן והזיק את חבירו או קרע בגדו אבל אם היה אחד ישן ובא אחר ושכב בצדו זה שבא באחרונה הוא המועד ואם הזיקו הישן פטור, וכן אם הניח כליו בצד הישן ושברו הישן, פטור שזה שהניחו הוא המועד שפשע.

טז. רא"ש בבא מציעא פרק ח סימן טו - טז

אמר רב הונא השואל קורדום מחבירו בקע בו קנאו ולא מצי משאיל למיהדר לא בקע בו לא קנאו ומצי משאיל הדר ביה. ופליגא דרבי אלעזר דאמר רבי אלעזר כדרך שתקנו משיכה בלקוחות כך תקנו משיכה בשומרין דמשעה שמשך לא מצי למיהדר ביה. אבל להתחייב באונסים אפילו קודם משיכה נמי דהא שומר חנם בלא משיכה מיחייב בפשיעה. כדאיתא לעיל בפרק האומנין (דף פ ב) דהנח לפני הוי שומר חנם. והוא הדין שומר שכר בגניבה ואבידה. וכן שואל נמי אם אמר ליה הכישה במקל והיא תבוא ויצאה לרשות הרבים במקום שאין משיכה קונה ויכול המשאיל לחזור בו. ולא עדיף ממה שאם משך השואל שם ואפילו הכי נתחייב באונסים. וכן משמע לישנא דקאמר ופליגא דר' אלעזר משמע דפליג ארב הונא דאיירי בחזרה. וסברא גדולה לחלק בין חזרה לחיוב אונסין. דלענין חזרה ברשות הבעלים קיימא כ"ז שלא עסק בה השומר דבר הקונה במקח וממכר. אבל לענין חיוב אונסין מיד שסלק בעל הבהמה שמירתה מעליה מדעת השומר קמה לה ברשות השומר לשומרה.

יז. רמב"ם הלכות שכירות פרק ב הלכה ח

כדרך שתקנו חכמים משיכה בלקוחות כך תקנו משיכה בשומרין, האומר לחבירו שמור לי זה ואמר לו הנח לפני הרי זה ש"ח, אמר לו הנח לפניך או הנח סתם או שאמר לו הרי הבית לפניך אינו לא ש"ח ולא שומר שכר ואינו חייב שבועה כלל אבל מחרים על מי שלקח הפקדון שלו ולא יחזירו לבעליו וכן כל כיוצא בזה,

יח. שולחן ערוך חושן משפט רצא, ב

...מי שהיה מהלך בדרך וא"ל חבירו: הולך עמך אלו המנעלים, ואמר לו: הניחם כאן על החמור, והניחם שם ולא קבלם הנפקד בידו אלא כמו שהניחם המפקיד על החמור כך הוליכם ולא קשרם והלך לו מן הצד להסך רגליו והניח החמור על אם הדרך ונאבדו המנעלים, הוי שומר חנם והוה ליה פושע וחייב לשלם. הגה: דלא אמרינן דאס אמר: הנח, סתם, לא הוי שומר חנם, אלא במקום המשתמר, אבל בדרך וכיוצא בו ודאי קבל עליו שמיירה (טור בשם תשובת הרא"ש). ויש חולקין וסבירא לכו דאפילו במקום שאינו משתמר לא הוי שומר חנם, עד שיאמר: הנח לפני. (מרדכי פרק האומנין ודעת עצמו מגמרא דפרק האומנין אליבא דחכמים).

יט. שולחן ערוך חושן משפט רצא, ה

יש מי שאומר שהשומר הזה מיד כשקבל עליו לשמור, או שאמר: הנח לפני, ונסתלקו הבעלים משמירה, חייב עליו אם פשע, אף על פי שלא משך. ויש מי שאומר שאינו חייב עד שימשוך, ובמקום שמשיכה קונה.

כ. שולחן ערוך חושן משפט רצא, ז

המפקיד אצל חבירו בין כלים בין מעות, ואמר: תן לי פקדוני, ואמר לו השומר: איני יודע אנה הנחתי פקדון זה, או באיזה מקום קברתי הכספים המתן לי עד שאבקש ואמצא ואחזיר לך, הרי זה פושע וחייב לשלם מיד (מהר"ם פ' המפקיד).

כא. תלמוד בבלי בבא קמא כז:

ואמר רבה: זרק כלי מראש הגג ובא אחר ושברו במקל - פטור, מאי טעמא? מנא תבירא תבר. ואמר רבה: זרק כלי מראש הגג והיו תחתיו כרים או כסתות, בא אחר וסלקן או קדם וסלקן - פטור, מאי טעמא? בעידנא דשדייה פסוקי מפסקי גיריה.

כב. שולחן ערוך חושן משפט שעט, ב

היה בעל קורה ראשון ובעל החבית אחרון, ונשברה החבית בקורה, פטור. ואם עמד בעל הקורה לנוח מכובד משאו, חייב. ואם הזהיר לבעל החבית ואמר לו: עמוד, פטור. ואם עמד לתקן משאו, אף על פי שלא הזהירו, פטור, שטרוד היה ולא היה יכול להזהירו (וע"ל ר"ס תי"ג).

כג. שולחן ערוך חושן משפט שעט, ג

היה בעל החבית ראשון ובעל הקורה אחרון, ונשברה חבית בקורה, חייב. ואם עמד בעל החבית לנוח, פטור. ואם הזהיר לבעל הקורה שיעמוד, חייב. ואם עמד לתקן משאו, חייב בעל הקורה, אף על פי שלא הזהירו בעל החבית. וכן זה בא בנרו; וזה בא בפשתנו.

כד. ש"ך שם

ואם עמד לתקן משאו כו'. וביש"ש פ"ג סימן כ"ב פסק דפטור אא"כ ידע דעמד לכתף ע"ש ולא נהירא דמ"ש ממ"ש בסעיף ב' דאם בעל הקורה ראשון ועמד לכתף פטור דאף דגם שם לא ה"ל למידע לבעל חביות שיעמוד הראשון ודו"ק;

כה. תוספות בבא קמא כז:

ה"ג אמאי פטור איבעי ליה לעיוני. אבל הך לא פריך אמאי חייב בנזקו כשהוזק איבעי ליה לעיוני כדפירשתי לעיל (דף כג. ד"ה ולחייב) דיותר יש לו לשמור שלא יזיק משלא יוזק ולא שייך כאן כל המשנה ובא אחר ושינה בו פטור (לעיל כ. כד: דגבי אדם לא אמר הכי

כו. רמב"ם הלכות אישות פרק כא הלכה ט

האשה ששברה כלים בעת שעושה מלאכותיה בתוך ביתה פטורה, ואין זה מן הדין אלא תקנה, שאם אין אתה אומר כן אין שלום בתוך הבית לעולם אלא נמצאת נזוהרת ונמנעת מרוב המלאכות ונמצאת קטטה ביניהם.

השגת הראב"ד

האשה ששברה כלים בעת שעושה מלאכותיה בתוך ביתה פטורה אין זה מן הדין. א"א לא מן השם הוא זה אלא מפני שהיא שמירה בבעלים שהוא שכור לה בכל שעה.

כז. רמב"ם הלכות שכירות פרק א הלכה ג

המפקיד אצל חבירו בין בחנם בין בשכר או השאלו או השכירו אם שאל השומר את הבעלים עם הדבר שלהן או שכרן הרי השומר פטור מכלום, אפילו פשע בדבר ששומר ואבד מחמת הפשיעה ה"ז פטור שנאמר אם בעליו עמו לא ישלם אם שכיר הוא בא בשכרו, בד"א כששאל הבעלים או שכרן בעת שנטל החפץ אף על פי שאין הבעלים שם עמו בעת הגניבה והאבידה או בעת שנאנס, אבל נטל החפץ ונעשה עליו שומר תחלה ואח"כ שכר הבעלים או שאלן אף על פי שהיו הבעלים עומדין שם בעת שנאנס הדבר השומר ה"ז משלם שנאמר בעליו אין עמו שלם מפי השמועה למדו היה עמו בשעת השאלה אף על פי שאינו בעת הגניבה והמיתה פטור לא היה עמו בשעת השאלה אף על פי שהיה עמו בעת המיתה או השבייה חייב, והוא הדין לשאר השומרים שכולן בבעלים פטורין אפילו פשיעה בבעלים פטור.

כח. מגיד משנה הלכות אישות שם

האשה ששברה כלים וכו'. בהשגות אמר אברהם לא מן השם הוא זה וכו'. והרשב"א כתב בפרק השואל שדעתו נוטה לדעת רבינו ושכן גרסינן בירושלמי בפרק הכותב האשה ששברה כלים בתוך הבית פטורה שאם לא כן אין לך שלום הבית עד כאן. וזה מבואר כדברי רבינו וכן עיקר עכ"ל הרשב"א ז"ל. וטעם הר"א ז"ל אינו לפי שהאשה היא שכורה עם הבעל בכל שעה אבל הוא אינו שכור עמה אלא בשעה שמתעסק בצרכיה:

ל. משנה למלך שם

האשה ששברה כלים בעת שעשתה מלאכותיה בתוך ביתה פטורה. בהשגות כתוב לא מן השם הוא זה וכו'. ועיין מ"ש בזה בפרק ה' מהלכות שלוחין את הדבר הקשה דלא שאני ליה להראב"ד בין פשיעה בבעלים ובין מזיק בידים. גם ה"ה שדחה דברי הראב"ד מטעם אחר משמע דמודה ליה להראב"ד דאין חילוק בין פושע למזיק והוא פלא וצ"ע. שוב דקדקתי בדבר ומה שנראה הנכון דלעולם ס"ל להראב"ד דיש חילוק בין פושע למזיק לענין שמירה בבעלים מיהו דוקא במתכוין להזיק אבל האשה ששברה שלא נתכוונה להזיק דין פושע דנין אותה. וכן בדין שהרי הנהו שקולאי דתברו חביתא ומחייבין להו בפרק הפועלים היינו מטעמא דנתקל פושע הוי ובוזה הכל מתוקן. אף על גב דאדם מועד לעולם בין ער בין ישן וע"כ מטעם מזיק הוא לענין שמירה בבעלים שנייא ודוק:

לא. תלמוד בבלי בבא מציעא צה.

איתמר, פשיעה בבעלים. פליגי בה רב אחא ורבינא; חד אמר: חייב, וחד אמר: פטור. מאן דאמר חייב - קסבר: מקרא נדרש לפניו ולא לפני פניו, הלכך: אם בעליו עמו - אשומר חנם לא כתיב, ופשיעה נמי בשומר שכר ובשואל לא כתיב. הלכך, בשומר שכר ובשואל לחיוב - אתיא בקל וחומר משומר חנם, אבל בבעלים לפטור אף בשומר שכר ובשואל לא. מאי טעמא - כי כתיב אם בעליו עמו לא ישלם - אשואל ואשומר שכר, אהנך חיובי דכתיב בהו בהדיא הוא דמיכתב. מאן דאמר פטור קסבר: מקרא נדרש לפניו ולפני פניו, וכי כתיב אם בעליו עמו - אשומר חנם נמי כתיב.

לב. רמב"ם הלכות שכירות פרק ג הלכה ב

המעביר חבית ממקום למקום בשכר ונשברה דין תורה הוא שישלם שאין זה אונס גדול והרי השבירה כגניבה ואבידה שהוא חייב בהן אבל תקנו חכמים שיהיה חייב שבועה שלא פשע בה שאם אתה אומר ישלם אין לך אדם שיעביר חבית לחבירו לפיכך עשו בו שבירת החבית כמיתת הבהמה ושבירתה וכו'.

לג. שיטה מקובצת בבא קמא כז.

נפל ברוח שאינה מצויה וכו' חייב על הנזק. אף על גב דאונס הוא מכל מקום היה לו לשמור עצמו שלא לעלות. קשה לר"י דהכא משמע אדם המזיק חייב כשמזיק ברוח שאינה מצויה ורוח שאינה מצויה היא כעין גניבה ואבידה וכו'. ובפרק האומנין תנן המעביר חבית ממקום למקום וכו' ככתוב בתוספות ריש פרק המניח דבור המתחיל ושמואל אמר באפלה שנו וסוף פרק האומנין. וי"ל דרוח שאינה מצויה שהוא כעין אבידה וכו' אבל נתקל הוא כעין גניבה וכו'. וריב"א פירש דודאי נתקל דמי לרוח שאינה מצויה ואדם המזיק חייב בנתקל ולכך פטור שומר חנם דכיון דהוי שומר חנם לא שייך בו דין אדם המזיק שהרי עליו מוטל להתעסק בדבר ולכך לא מחייב רק בפשיעה אבל אדם דעלמא מה היה לו להתעסק בדבר כיון שאינו מוטל עליו לכך חייב בכעין גניבה ואבידה. תלמיד הר"פ ז"ל.

לד. תלמוד בבלי בבא קמא כד:

אמר רבא, אם תמצי לומר: המשסה כלבו של חבירו בחבירו - חייב, שיסהו הוא בעצמו - פטור, מאי טעמא? כל המשנה ובא אחר ושינה בו - פטור. א"ל רב פפא לרבא: איתמר משמיה דריש לקיש כוותיך, דאמר ריש לקיש: שתי פרות ברשות הרבים, אחת רבוצה ואחת מהלכת, ובעטה מהלכת ברבוצה - פטורה, רבוצה במהלכת - חייבת; א"ל: אנא בההיא חיובי מחייבנא, דאמרינן ליה: כי אית לך רשותא לסגויי עלי, לבעוטי בי לית לך רשותא.